

Felemás desztalinizáció

A törvénysértések lezárása és az állambiztonsági szervek átszervezése Magyarországban 1962-ben

A magyar politikai vezetés két alkalommal – a szovjet diktátor halála után, illetve a Szovjetunió Kommunista Pártja 1961-ben megtartott XXII. kongresszusát követően – tett kísérletet arra, hogy a magyarországi koncepciók peres áldozatait rehabilitálja, illetve erkölcsi elégtételt szolgáltatson számukra, és felelősségre vonja a törvénysértések elkövetőit. Sztálin halálát követően, 1954 és 1956 között – a tábor országait és magát a Szovjetuniót is megelőzően – Magyarországon már lezajlott egy felemás rehabilitációs folyamat, ez azonban lényegében csak a koncepciók peres kommunista elítélteire terjedt ki.¹ Rajk László és mártírtársai 1956. október 6-ai temetésével a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) vezetése nemcsak jogilag, de politikailag is rehabilitálta Rajkot és társait. *„De vajon csakugyan rendben van-e minden, vajon valóban befejeződött-e az igazságtétele?”* E kérdéseket Kónya Lajos író tette fel néhány nappal a forradalom előtt az *Irodalmi Újság* hasábjain. Nemcsak a munkások, parasztok, értelmiségiek, a „kisemberek” általa is hiányolt rehabilitálására nem került sor,² de számos kommunista esetében is elmaradt az „igazságtétele”. Többségüknek egészen a rendszerváltásig kellett várniuk a teljes rehabilitációra.

Az SZKP XX. kongresszusát követően, 1956 nyarán megkezdődött a politikai perekben kompromittált egykori államvédelmi tisztek elleni vizsgálat is, ez azonban a forradalom után nem folytatódott, illetve néhány személyre korlátozódott.³ Az MDP vezetése úgy vélte, az 1956. júliusi központi vezetőségi (KV) ülés lezárta a rehabilitáció akkor már közel három éve húzódó s a pártvezetés tekintélyének sokat ártó kényes kérdését. Azzal, hogy a KV-ülésem a fő felelőst, az MDP korábbi első titkárát, Rákosi Mátyást leváltották, Farkas Mihály egykori honvédelmi minisztert pedig kizárták a pártból, pontot tettek az ügyre. A legfőbb ügyész 1956. július 31-ei országgyűlési beszámolója is ezt a folyamatot kívánta betetőzni. Nonn György elismerte: *„Elvtársaink, akiket a törvénytelen perekben elítéltek, nem voltak árulók, kémek, kártevők”*.⁴ A vizsgálatok nyomán a Legfelsőbb Bíróság összesen 149 elítélt ügyében hozott döntést, ebből 124 elítéltet minden vádpont alól felmentett, 15 esetben marasztaló ítéletet hozott, 10 személynél enyhébb büntetést szabott ki. Emellett mintegy 300 alaptalanul elítélt szabadult ki. A legfőbb ügyész kijelentette, hogy nem állnak meg az alaptalanul elítélt ügyének felülvizsgálatánál, hanem valamennyi politikai elítélt ügyét felülvizsgálják.

Az 1956. júliusi KV-határozat után már nem volt tartható az a koncepció, miszerint a törvénysértésekben a fő szerepet az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) korábbi vezetője, Péter Gábor és bűntársai játszották. A KV által megválasztott új első titkár, Gerő Ernő az igazi felelősség kérdését azonban nem akarta nyíltan firtatni. A szovjet vezetésnek ígéretet tett, hogy nem lesz Farkas Mihály-per, a politikai értelemben fő felelős Rákosit pedig szovjetunióbeli „gyógykezelésre” küldte. A felelősségre vonások ismételtelen csak a politikai vezetés utasításait végrehajtó egykori államvédelmi beosztottakat érintették. Ügyüket az MDP Politikai Bizottsága (PB) 1956. augusztus 9-én tárgyalta. A testület úgy határozott, hogy azok ellen az államvédelmi tisztek ellen, akik mindenféle felső utasítás nélkül, a legdurvább módon megsértették a „szocialista törvényességet”, az ügyészség emeljen vádat. Mindennek azonban a nyilvánosság kizárásával kellett volna végbemennie, oly módon, hogy az *„ne jelentsen e kérdések újabb, széles körben való elterjedését”*.⁵ A politikai vezetés néhány tagját a PB döntése egyáltalán nem nyugtatta meg. Egri Gyula KV-titkár szerint már az is nehéz helyzetet teremtett, hogy az ÁVH-nak a törvénysértésekben felelős nem minden tagját akarják felelősségre vonni, hanem csak a fő felelősöket, ráadásul csak azokért a bűnökért, amelyeket a felülről jövő utasításokon kívül követtek el. Az volt a véleménye, hogy a két

cselekmény egyrészt jogilag szét sem választható, másrészt ebben az esetben a bőrük mentése érdekében valamennyien a másokra kenik a felelősséget, s felső utasításra hivatkoznak majd. Úgy vélte, hogy ez óhatatlanul fel fogja vetni a Farkas-ügy felülvizsgálatának szükségességét. Szerinte az sem lett volna megoldás, ha nem ítélnék el őket, mert tetteik előbb-utóbb úgyis kiderültek volna, s ez újabb alkalmat ad majd a pártvezetés elleni támadásra.⁶

A pártvezetés még mindig attól félt – s ez irányú félelmeinek Hegedüs András miniszterelnök a budapesti szovjet nagykövettel, Jurij Andropovval beszélgetve hangot is adott –, hogy az egykori államvédelmi tisztek pere, még zárt tárgyalás esetén is, *„nemkívánatos információk nyilvánosságra jutásával jár, tápot ad a provokációnak”*.⁷ A határozat végrehajtására egyelőre nem is került sor, bár elhangzottak olyan vélemények, hogy ha felelősségre vonásuk elmarad, az sokak szemében úgy tüntetné fel a PB-t, mintha védelmükre kelne. Kádár János a Politikai Bizottság 1956. augusztus 31-ei ülésén élesen bírálta is az államvédelmi szervezetet, különösen azért, mert még mindig állományban tartottak olyan személyeket, akik súlyosan kompromittálták magukat.⁸

Végül közel egy hónap múlva, az MDP Politikai Bizottsága 1956. szeptember 28-i ülésén, *Különfélék* napirendi pont keretében nemcsak *„az elmúlt évek során ártatlanul kivégzett elvtársak”* temetésével kapcsolatos kérdéseket vitatta meg, de Hegedüs András szóbeli javaslatára a volt államvédelmi tisztek büntetőjogi felelősségével kapcsolatban is állást foglalt, s úgy határozott, hogy két hét múlva meghallgatja Nonn György legfőbb ügyész beszámolóját a volt államvédelmi beosztottak ügyével kapcsolatban.⁹ Erre a PB október 5-ei, soron kívüli ülésén sor is került, amikor Nonn György szóban tájékoztatta a PB-tagokat a Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztálya vezetőjének és a Legfőbb Ügyészség Különleges Ügyek Osztálya vezetőjének Péter Gábor és társai ügyében készített jelentéséről.¹⁰ Ugyanezen a napon letartóztatták Farkas Vladimírt, Faludi Ervint, Szendi Györgyöt, Szántó Györgyöt és Toldi Ferencet, az ÁVH egykori vizsgálótisztjeit, majd egy héttel később, október 12-én Farkas Mihályt is. Bírósági felelősségre vonásukra a forradalom után, 1957 tavaszán került sor.¹¹

A felelősökkel szembeni jogi eljárás azonban ezen a ponton meg is állt. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnökhelyettese és a Legfőbb Ügyész 1956. november 27-én kiadott 5004. számú együttes rendelete előírta ugyan a volt államvédelmi szervek beosztottainak elbocsátását és addigi tevékenységük felülvizsgálatát, a rendelkezés célja azonban nem a volt államvédelmi állomány politikai és erkölcsi diszkreditálása, hanem az államvédelem legalizálása volt. Erről tanúskodik a felülvizsgálat eredménye is. A rendelet alapján 1957. január 8-ig 4986 volt ÁVH-s ügyét vizsgálták felül, közülük 3048 fő operatív állományú volt, 1923 fő egyéb munkaterületen (irodai munka, futár stb.) dolgozott. A felülvizsgált személyek közül 4971 kapott olyan igazolást, hogy nem volt részese a forradalom alatt megszüntetett államvédelmi szervek által elkövetett törvénysértéseknek, s ily módon bármely állami és társadalmi szervnél és vállalatnál alkalmazható volt. Mindössze 15 főt (Budapesten 11, vidéken 4) nem igazoltak.¹² (A felülvizsgáló bizottság bírósági eljárást egyetlen esetben sem javasolt, sőt, büntetés-félbeszakítással ez idő tájt került szabadlábra a Péter Gábor-ügy négy ÁVH-s elítélte is.¹³ 1957 nyarára már csak Péter Gábor, illetve az 1957 áprilisában elítélt Farkas Mihály, Farkas Vladimír és Faludi Ervin maradt továbbra is börtönben.)

Amint a felülvizsgálat eredményei is mutatják, a felülvizsgáló bizottságok csaknem a teljes korábbi ÁVH-s állományt igazolták. Az újjáalakított politikai rendőrség, a Politikai Nyomozó Főosztály vezető posztjaira is zömében régi ávósok kerültek, csupán a kémelhárítás és a belső reakció elleni harc osztálya élén állt a párt által beküldött új ember (Hazai Jenő, illetve Hollós Ervin).¹⁴

Kádár János az MSZMP VII. kongresszusán is lezárt folyamatról beszélt: *„A Központi Bizottság helyreállította az egész pártban a pártélet lenini szabályait, a demokratikus centralizmust, a kollektív vezetést, és helyreállította mindazok becsületét, akiket Rákosi és az őt támogató csoport alaptalanul elítélt.”*¹⁵ Ezt követően 1961 őszeig senki nem bolygatta a törvénysértések ügyét. 1961. október 17. és 31. között Moszkvában ülésezett az SZKP XXII., második „desztalinizációs” kongresszusa. A Kádár János vezette magyar pártküldöttség a többi testvérpárt delegációjával együtt ezúttal nemcsak Sztálin rémtetteiről hallhatott, de fény derült az – 1957 nyarán a párt

vezetéséből már eltávolított s most a pártból is kizárt – ún. Molotov–Malenkov–Kaganovics-csoport felelősségére is a törvénysértések elkövetésében.¹⁶ A Moszkvában zajló eseményekre mindig különös érzékenységgel reagáló magyar pártvezetés magatartását ez alkalommal is döntő mértékben befolyásolta a szovjet példa.

Amikor Kádár János az MSZMP Politikai Bizottságának 1961. november 14-én tájékoztatást adott a kongresszus lefolyásáról, még senki nem tudta igazán, hogyan is foglalkozzanak a kérdéssel. Erre maga Kádár is utalt: *„Még nem egészen világos előttem, mit kellene mondani magáról a személyi kultuszról és arról, hogy nálunk mi a terv ezzel kapcsolatban. [...] Ha a szovjet elvtársak arról beszélnek, hogy van ilyen történelmi kötelesség, akkor talán nekünk is van ilyen kötelességünk?!”*¹⁷

Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961. november 14-i ülésén a testület több tagja – Somogyi Miklós, Komócsin Zoltán és mások – felvetették a Magyar Dolgozók Pártja korábbi első titkára, Rákosi Mátyás felelősségének és párttagságának kérdését, amely a Molotov–Malenkov–Kaganovics-csoportnak a pártból történt kizárása kapcsán természetszerűleg merült fel. Kádár azonban nem akart Rákosi-ellenes kampányt indítani, hiszen már 1959. augusztus 15-én Ty. F. Stikov budapesti szovjet nagykövetnek azt mondta, az MSZMP VII. kongresszusán utoljára fog Rákosiról beszélni; a Rákosi-kérdést ezzel lezártnak tekintette.¹⁸ Az MSZMP első titkárának akkor még nem volt semmiféle „terve” a kérdés lezárására. Nem akart mást, csupán az áldozatok „leltárba vételét” (ez utóbbiak alatt azonban továbbra is csupán a kommunistákat és szociáldemokratákat értette). *„A Központi Bizottságnak azt kell mondanunk: úgy érezzük, be kell fejezni ezt a munkát, és létre kell hozni 3-4 tagból álló bizottságot a Központi Bizottság tagjaiból, akik összeállítják ezt az anyagot.”*¹⁹

A határozattal kapcsolatban egyedül Szirmai István adott hangot aggodalmainak. Azzal ő is egyetértett, hogy számba kell venni a személyi kultusz által okozott károkat, de attól tartott, hogy ez láncreakciót indíthat el, és beláthatatlanok lesznek a következményei a Belügyminisztériumban. *„Még mielőtt ez a gondolat egyáltalán felmerült, elhangzott Hruscsov elvtárs kongresszusi beszéde és már kaptunk értesítést, hogy a Belügyminisztériumban dolgozó elvtársak közül azok, akik annakidején is a BM szolgálatában álltak, félnek, hogy a dolog itt is megkezdődik, újra előveszik őket, és már találkoztunk olyan belügyi emberrel, aki jelentkezett egy szerkesztőségénél, hogy szeretne inkább újságíró lenni.”* Szirmai nem is csupán amiatt aggódott, hogy a Belügyminisztérium régi emberei „megijednek”, ha elkezdődik a leltározás, és ez negatívan hat a munkára, sokkal inkább az töltötte el aggodalommal, hogy ha valóban az összes törvénysértést, az összes törvénysértő pert összesítik, *„abból borzasztó, gyalázatos, szégyenletes szám jön ki”*.²⁰

Kádár javaslatát Biszku Béla volt belügyminiszter, a Minisztertanács akkori elnökhelyettese is támogatta, és ez az elgondolás kapott végül zöld utat néhány nappal később, november 17-én a Központi Bizottság ülésén. A vizsgálóbizottság elnöke Biszku Béla, tagja Apró Antal és Nógrádi Sándor lett. Apró Antalnak e téren már volt némi tapasztalata, hiszen 1955-ben az MDP Rehabilitációs Bizottságába, 1956-ban pedig abba a bizottságba választották be, amely a KB megbízásából Farkas Mihály bűneit vizsgálta. Utóbbinak tagja volt az 1961-ben a Központi Ellenőrző Bizottság elnöki tisztét betöltő Nógrádi Sándor is, akinek azonban felvethető lett volna személyi felelőssége a katonatisztek elleni koncepciós perekben. A határozat leszögezte: *„A bizottság munkáját bizalmas belső pártügyként kell kezelni, s eredményéről hat hónap múlva jelentést kell tenni a KB-nak.”*²¹

A Belügyminisztérium pártbizottsága által készített 1961. november 15-i jelentés szerint a belügy személyi állománya valóban nagy figyelemmel és érdeklődéssel kísérte az SZKP XXII. kongresszusának eseményeit, és „fokozott politikai aktivitással” tanulmányozta és vitatta a kongresszuson elhangzottakat. Az érdeklődés elsősorban a személyi kultusz bírálatára összpontosult. A jelentés szerint *„ennek okát elsősorban abban látjuk, hogy a személyi kultusz bírálatának lényegét a korábbi években nem értették meg megfelelően vagy az SZKP XX. kongresszusa fő kérdéseiről és irányvonalából nem vonták le megfelelően a szükséges következtetéseket. Mindez tükröződik azokban a kérdésfelvetésekben és problémákban, melyekkel hozzánk fordulnak. Egyes esetekben elhangzottak tendenciózus, provokatív kérdésfelvetések is és*

egy-két esetben cinikus megjegyzések is az SZKP XXII. kongresszusa anyagaival kapcsolatban.”²²

A személyi kultusz bírálatával kapcsolatban felvetették, hogy miért kellett a kongresszuson olyan nagy súllyal foglalkozni a személyi kultusz bírálatával, nem árt-e a bírálat ezen módja és a részletek nyílt felvetése a szocialista országok egységének és a nemzetközi kommunista mozgalomnak. Olyan kérdések is elhangzottak, hogy a kongresszuson elhangzott bírálatnak mi lesz a hatása az MSZMP-re vonatkoztatva, milyen további konzekvenciák levonása várható.

A Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztálya Operatív Nyilvántartó Osztálya Ács Ferenc osztályvezető aláírásával már két nappal a PB-ülés után, 1961. november 16-i keltezéssel feljegyzést készített a koncepciók ügyekről. Ez a dokumentum a koncepciók perek kialakulástörténetének elemzésén kívül már számba vette a legfontosabb koncepciók ügyek (Rajk-, Sólyom-, Kádár-ügy, szociáldemokraták ügye) áldozatait, s a perek során alkalmazott vizsgálati módszereket. A felelősök és az elkövetők megnevezéséig azonban nem jutott el; mint Ács Ferenc írta, „*pontosabb értékelés elkészítéséhez és összeállításához, az elkövetett bűnök feltárásához több időre, az anyagok alaposabb áttanulmányozására van szükség*”.²³

A felelősök megnevezését akkor még senki nem is igényelte, ez csupán a Politikai Bizottság 1961. december 5-i ülésén vetődött fel először. A KB által kiküldött vizsgálóbizottság vezetője, Biszku Béla azt javasolta, hogy a bizottság végezze el a törvénysértések következményeinek összegzését is a Rajk-pertől kezdve, foglalkozzon a törvénysértések tömeges következményeinek (börtönbüntetés, internálás) áttekintésével is, és szintén feladatuknak tekintették a törvénysértésekben felelős személyekre vonatkozó anyagok összegyűjtését és megőrzését. A Politikai Bizottság által elfogadott határozat ezzel szemben már azt is tartalmazta, hogy „*a bizottság állapítsa meg a törvénysértések elkövetéséért felelős személyeket is*”.²⁴

A felelősök megbüntetésének kérdése a Belügyminisztérium pártbizottságának 1961. december 22-i kibővített ülésén – amelyen a Központi Bizottság 1961. november 17-i ülésének határozatából adódó feladatokról tárgyaltak – direkt módon nem került szóba, de az ülésen részt vevő Kádár János nem kerülte meg ezt a témát, sőt referátumában középpontba állította a személyi kultusz és a törvénysértések kérdését. Saját személyes emlékeire is támaszkodva (mondván, „*nem kevés ember van ma is, akinek én a foglalkozásának tárgya voltam*”) többször is felidézte az egykori ÁVH-sok által elkövetett törvénysértéseket, és hozzászólásában jelentős teret szentelt a Belügyminisztérium munkájának.²⁵

Nem sokkal a pártbizottsági ülés után, 1962. január 15-én Kádár János levelet kapott Tömpe Andrástól, a Politikai Nyomozó Főosztály akkori vezető-helyettesétől, aki egyebek mellett reagált az első titkárnak az aktíván elmondott, egyes belügyi vezetőket és beosztottakat bíráló beszédére is. Azt írta: „*...az ellenforradalom óta elmúlt öt év alatt már legalább annyira rendet kellett volna teremteni, hogy ne kelljen az egész testületet bizalmatlanul kezelni. És ha ez nem sikerült, akkor meg kell vizsgálni, hogy miért, azután sürgősen neki kell állni a rendcsinálásnak*.”²⁶

A Kádár-féle vezetés kezdettől fogva arra törekedett, hogy intézményesített korlátok fékezze a politikai rendőrség akciószabadságát, ez azonban 1956 végén különböző okokból még nem sikerülhetett. A XXII. kongresszus viszont lehetőséget adott arra, hogy a Belügyminisztériumból végérvényesen kiszorítsák a törvénysértések elkövetéséért felelősöket, mindenekelőtt azokat, akik még mindig szolidárisak voltak a Rákosi-rendszer bukott politikusaival. Ebben a folyamatban Kádár fontos szerepet szánt Tömpe Andrásnak, akit a Politikai Bizottság 1962. január 30-i ülésén a KB Adminisztratív Osztálya vezetőjének neveztek ki.²⁷

1962 februárjára – feltehetőleg a Biszku-féle bizottság megbízásából – a Belügyminisztériumban elkészült egy összefoglaló jelentés a koncepciók ügyekről. E dokumentum vizsgálta a koncepciók perek kialakulásának előzményeit, a párt akkori vezetőinek szerepét, számba vette a koncepciók ügyek vizsgálatának főbb jellemzőit és módszereit, valamint a nagyobb ügyeket, és külön szólt az ÁVH vezetőinek felelősségéről és a felelősökkel kapcsolatos intézkedésekről. Az összefoglalóhoz csatolt melléklet azt is tartalmazta, hogy az ÁVH egykori munkatársai mely koncepciók ügyben működtek közre,

s mi történt velük a továbbiakban. E kimutatás szerint a törvénysértő perekben való részvétel miatt mindössze 15 főt ítéltek el (ezek közé sorolták az ÁVH egyik vezetőjét, Szücs Ernőt is, akit 1950-ben saját verőlegényei ütlegettek halálra, valamint Pál Ákost is, aki 1951-ben öngyilkosságot követett el). Az ÁVH vezetőjén, Péter Gáboron és Szücs Ernőn kívül a „kiemelkedő, aktív vezető szerepet” játszó ávósok között szerepelt Décsi Gyula, Janikovszky Béla, Károlyi Márton, Faludi Ervin, Farkas Vladimír neve. A jelentés elkészültének időpontjáig már valamennyien „letöltötték” 1957-ben kapott büntetésüket, s közülük egy fő, Faludi Ervin már újra a Belügyminisztériumban dolgozott. A kimutatás szerint rajta kívül még kb. húsz egykori ávóst foglalkoztatott az idő tájt a Belügyminisztérium.²⁸

Az összefoglaló befejező részében a dokumentum készítői javaslatot tettek a koncepciók perekben súlyos szerepet játszó, és addig még el nem ítélt volt államvédelmi vezetők felelősségre vonására, illetve a továbbra is a Belügyminisztérium alkalmazásában álló munkatársak szerepének ismételt felülvizsgálatára és BM-ből történő áthelyezésükre. Emellett a koncepciók ügyekben kifejtett tevékenységük miatt elítélt, pártbüntetésben részesített és elbocsátott egykori ávósokat is újra meg kívánták vizsgálni. Felvetették, hogy a fontos beosztásban lévőket leváltják és alacsonyabb munkakörbe helyezik.

A Biszku-féle bizottság vizsgálódása alkalmat adott az összes koncepciók ügy anyagának összegyűjtésére (melyet az igazságügyi szervek és a Párttörténeti Intézet köteles volt átadni a BM-nek), rendezésére és zárt anyagként történő megőrzésére. „Az anyagok rendezése során biztosítani kell a párt volt vezetőinek a koncepciók ügyekben való tevékenységét bizonyító anyagok megőrzését. Ugyanígy meg kell őrizni az ÁVH volt vezetőinek és a súlyos törvénysértéseket elkövető beosztottaknak a koncepciók ügyekben való felelősségét bizonyító anyagokat is” – szöveg a javaslat.²⁹

A PB 1961. december 5-i határozata a Biszku-féle bizottság jelentése elkészítésének határidejét 1962. április 15-én szabta meg. A jelentés első változatát a testület 1962. május 15-i zárt ülésén meg is vitatták, maga a jelentés azonban nincs a jegyzőkönyv mellett, és eddig máshonnan sem került elő. A PB akkor ismételten állást foglalt amellett, hogy a törvénysértések végrehajtásáért felelős volt államvédelmi, igazságügyi, ügyészségi és legfőbb bírósági beosztottak párthelyzetét és munkakörét a Központi Ellenőrző Bizottság (KEB) vizsgálja felül, és cselekményük súlyának, magatartásuknak, az azóta eltelt időszakban végzett munkájuknak a figyelembevételével „elvi alapon” döntsön ügyekben.³⁰

Amíg 1961 novemberében a Kádár-féle vezetés még nem kívánt fellépni sem Rákosival, sem Gerő Ernővel szemben, 1962 tavaszára megváltozott a helyzet. Galambos József belügyminiszter-helyettes 1962. május 4-én terjesztette fel a belügyminiszternek a Gerő körüli „politikai csoportosulásról” készített összefoglaló belügyi jelentést azzal, hogy annak alapján, valamint egy, az ügyben érkezett névtelen levél és Gerő egyik állítólagos kapcsolatára, Dész Mihályra tett bejelentés alapján az ügyet adják át a KEB-nek.³¹ Gerő Ernő és elvbarátainak rendőrségi figyelése Gerő frakciós tevékenységének bizonyításához ugyan nem szolgáltatott elegendő alapot, de párton belüli felelősségre vonásához így is elégséges terhelő anyag gyűlt össze. A Politikai Bizottság 1962. május 15-én zárt ülésen Aczél Györgyöt és Nógrádi Sándort bízta meg azzal, hogy a kiküldött bizottság által feltárt bizonyítékokra alapozva 1962. július folyamán hallgassa meg Rákosi Mátyást, Gerő Ernőt és Kovács Istvánt, és ennek alapján pártvonalon történő felelősségre vonásukra tegyenek javaslatot a Központi Bizottságnak.³²

A PB 1962. június 19-én ugyancsak zárt ülésen tárgyalta a bizottság jelentésének újabb változatát, amit – bár irányvonalát helyeselte – átdolgozásra és kiegészítésre visszaadott. Ugyanakkor a testület úgy határozott: azok a személyek, akik a törvénysértő ügyekben „tartósan vagy súlyosan közreműködtek”, mint a KEB tagjai, munkatársai, volt államvédelmi beosztottak, ügyészek, bírák, ülnökök, 1962-től 10 évig nem dolgozhattak ilyen beosztásban. Az érintett személyek körének megállapítását ugyancsak a Biszku-bizottság feladatává tette a határozat.³³

A PB 1962. június 19-i ülésén a testület hozott még egy, témánk szempontjából fontos döntést. A testület meglehetősen szokatlan módon, Biszku Bélának a *Különfélék* napirendi pont keretében személyi ügyekben tett bejelentése kapcsán döntött arról, hogy

a BM Politikai Nyomozó Főosztály átszervezésére vonatkozó javaslatot a PB következő, június 26-i ülésén fogják megtárgyalni, s arról is, hogy a testület tagjai által még nem is látott tervezetben foglaltak végrehajtására augusztus folyamán kerül sor. Az eset már csak azért is érdekes, mert nem találtuk nyomát annak, hogy az átszervezési javaslatot azt megelőzően bármiféle belügyi fórumon megtárgyalták volna, miközben a Belügyminisztérium Kollégiuma ennél kisebb horderejű ügyekkel is foglalkozott.

A Bizottság 1962. június 26-i ülésére benyújtott előterjesztést Tömpe András készítette, s az 1962. januári, Kádár Jánosnak címzett – korábban már említett – levelében leírt javaslatainak gyakorlati megvalósítását célozta: csökkenteni a döntési szinteket, egyszerűbbé és áttekinthetőbbé tenni az államvédelem szervezetét. Tömpe a BM II. Főosztály helyett Politikai nyomozó főcsoportfőnökség létrehozását javasolta főcsoportfőnök, illetve főcsoportfőnök-helyettes vezetésével. A főosztályhoz tartozó osztályok összevonásával csoportfőnökök vezetése alatt öt csoportfőnökség (Hírszerző, Kémelhárító, Belső elhárító, Katonai elhárító, Technikai) megalakítását indítványozta. Emellett a II. Főosztály osztályai közül továbbra is önálló osztályként javasolta meghagyni a Vizsgálati, az Útlevel, az Operatív Nyilvántartó, a Személyzeti, a Felügyeleti, valamint a Tájékoztató és értékelő osztályokat.

Az előterjesztésben szereplő szervezeti és személyi változtatások összefüggésben voltak a törvénysértések ügyében kiküldött bizottság munkájával is. Tömpe ugyanis nem csupán *„a párt politikájának nem alkotó módon való alkalmazása miatt”* javasolt személyi változtatásokat (emiatt az 1957 elején osztályvezetőnek kinevezett Hazai Jenő és Hollós Ervin eltávolítását indítványozta), hanem ennek kapcsán kívánt megszabadulni a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekben szerepet vállalt Rajnai Sándortól, aki akkor a II. Főosztály vezetőhelyettese volt, és két osztályvezetőtől (Vértes Jánostól és Jámbor Józseftől) is. A PB a javaslatoknak zöld utat adott, ám a határozat leszögezte, hogy elbocsátásukra *„elvi okból”,* annak ellenére kerül sor, hogy *„mind az ellenforradalom elleni harcban, mind azt követően pártszerűen helyt álltak”*.³⁴ A személyi változtatásokat három lépcsőben kívánták végrehajtani úgy, hogy a kádercserék a KB-nak a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekre vonatkozó határozata megjelenésével egyidejűleg fejeződjenek be.³⁵

A Belügyminisztériumon belül létesített négy (pénzügyi-anyagi, közbiztonsági, állambiztonsági és személyügyi) főcsoportfőnökség közül az állambiztonsági a III-as számot kapta. Vezetőjévé vezérőrnagyi rangban Galambos Józsefet, a Politikai Nyomozó Főosztály korábbi vezetőjét nevezték ki. A főcsoportfőnökség az ellenséges tevékenység sajátosságait szem előtt tartva öt csoportfőnökségre tagozódott. A III/I. Csoportfőnökség a klasszikus hírszerzési feladatok mellett a magyar emigráns szervezetek felderítését és bomlasztását is végezte. A III/II. Csoportfőnökség elsődleges feladata a kémelhárítás volt, de hatáskörébe tartozott a hadiipar, a közlekedés, a hírközlés és az államigazgatási szervek védelme is. A III/III. Csoportfőnökség volt felelős a *„belső reakció”* elhárításáért, míg a III/IV. csoportfőnökség a katonai elhárító feladatokat látta el a Honvédelmi Minisztérium, a határőrség és a belső karhatalom szerveinél. A III/V. Csoportfőnökség az állambiztonsági szervek operatív munkájának műszaki-technikai hátterét biztosította. A vidéki, illetve budapesti rendőr-főkapitányságokon a BM központi szervei felépítésének megfelelően szervezték meg az állambiztonsági osztályokat, melyeknek vezetői egyidejűleg a rendőrfőkapitányok első helyettesei voltak.³⁶

A Belügyminisztériumban végrehajtott szervezeti változtatásokat az 1962. augusztus 17-ei országos értekezleten vitatták meg, ahol az átszervezés szükségességét elsősorban a nemzetközi helyzetben, az ország belpolitikai viszonyaiban, valamint a külső és belső ellenség tevékenységében végbement változásokkal indokolták. A beszámoló azonban utalt a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértések felülvizsgálatára és annak a Belügyminisztériumot érintő *„személyi konzekvenciáira”* is. *„Azonban külön hangsúlyoznunk kell, hogy a személyi kultusz maradványainak felszámolása erőteljesen belügyi probléma is. A személyi kultusz idején elkövetett hibák konzekvenciáit éveken keresztül éreztük és vonszoltuk. Tények bizonyítják azt is, hogy a személyi kultusz idejéből itt rekedt hibás szemlélet, a régi módszerek, a rossz magatartás hol aktív, hol passzív módon gátolta fejlődésünket.”*³⁷

A Belügyminisztérium új vezetőinek kinevezésére a belügyminiszter 1962. augusztus 18-án kelt 030. sz. parancsával került sor. 1962 végén már lezajlott az első komolyabb módosítás is. A belügyminiszter 0044. sz. parancsával 1962. december 17-én, „*az állambiztonsági munka hatékonyabbá tétele érdekében*”, a BM III/III. Csoportfőnökségen az addigi két osztály (belső reakció elhárító, illetve szabotázs elhárító osztály) helyett öt osztály létrehozását rendelte el.

A létrejött új szervezeti struktúra – amely kisebb-nagyobb módosításokkal egészen a rendszerváltásig megmaradt – részletes ismertetésére e tanulmány keretében nincs mód. Egy, a Belügyminisztérium átszervezésének tapasztalatairól készített 1963. augusztusi jelentés szerint a Belügyminisztérium profilja egyszerűbbé és áttekinthetőbbé vált, a szervezeti változások a korábbinál jobb feltételeket teremtettek „*a párt politikájának megfelelő, kulturált, színvonalas és ezért hatékonyabb belügyi munka megvalósításához*”, és az átszervezéssel egyidejűleg „*politikailag kiegyensúlyozott, tisztánlátó, a párt politikájával teljesen egyetértő és annak érvényesítésére képes*” személyek kerültek felelős funkcióba.³⁸

A jelentés szerint azonban komoly nehézségeket okozott, hogy az átszervezésre az MSZMP KB-nak a törvénysértések felszámolására hozott határozatával egyidejűleg került sor, amikor a politikai nyomozó szervek vezetőinek több mint kétharmada kicserélődött. A III. Főcsoportfőnökség valamennyi csoportfőnöke és – néhány kivételtől eltekintve – az osztályvezetők új emberek voltak. Az átszervezést követően a III. Főcsoportfőnökség összlétszáma ugyan 4617-ről 4864 főre emelkedett, ám az operatív állomány létszáma 113 fővel csökkent.³⁹ Ezen belül az egyes egységek létszáma a megváltozott feladatoknak megfelelően módosult.⁴⁰ 1963 folyamán a feladatok változása következtében egyes területeken kisebb szervezeti módosításokra, illetve létszám-átcsoportosításra került sor. A Honvédelmi Bizottság 1963 januárjában a III. Főcsoportfőnökség létszámát 4867 főben állapította meg, amelyből 3345 fő a központi, 1552 fő a megyei (budapesti) szerveknél dolgozott; ez a létszám 1963-ban 62 fővel emelkedett.⁴¹

Az állomány egy része kezdetben értetlenséggel figyelte a szervezeti változásokat, az ellenség elleni harc feladását látta benne, és likvidátorsággal vádolta az új vezetést, amikor az fellépett a totális elhárítás szervezeti maradványaival szemben. Az 1962-es átszervezés után az állambiztonsági szervek működése szervesen illeszkedett a Belügyminisztérium tevékenységéhez, a III. Főcsoportfőnökség és a többi BM-szerv együttműködését részletesen szabályozták. A belügyminiszter az állambiztonság területén számos irányítási jogosítványt fenntartott magának, az állambiztonsági munka politikai kereteit pedig a pár vezető testületei határozták meg.

A Politikai Bizottság 1962. augusztus 3-án tárgyalta meg a Biszku-bizottságnak a Központi Bizottság számára készített jelentését. A jelentés megállapította, hogy a volt ÁVH-nál a koncepciók ügyekben 258 személy dolgozott, akik közül a törvénysértésekért 11 személyt ítélték el, különböző okokból a Belügyminisztérium állományából 132 személy került el más munkakörbe, és 1962 májusában is még 76 volt ávós teljesített szolgálatot.⁴² E számoktól némileg eltérnek azok az adatok, amelyek a belügyi és igazságügyi vezetők számára készített összefoglalóban szerepelnek. Az utóbbi szerint a volt Államvédelmi Hatóságtól a koncepciók ügyekben 249 személy vett részt. Közülük 11 főt ítélték el a törvénysértésekért, az abban való részesség miatt fegyelmi úton 26 személyt bocsátottak el, egyéb fegyelmi ok miatt 11 főnek kellett távoznia, 6 főt saját kérelmére leszereltek, 8 főt nyugdíjaztak, és 97 személyt elbocsátottak. A törvénysértésekben közreműködők közül 4 fő „disszidált” (illegális elhagyta az országot), 10 személy pedig meghalt.

E számokat nézve joggal vetődhet fel a kérdés: hol volt ez a 258 (vagy 249) államvédelmi beosztott, amikor 1956 végén tevékenységük felülvizsgálata folyt? Hiszen akkor a felülvizsgálatot végző bizottságok mindössze 15 főt találtak „bűnösnek” a közel ötezer ávósból. Feltűnő, hogy a későbbiekben is csak 26 személyt ért retorzió a törvénysértő eljárásokban való közreműködésük miatt.⁴³

Bár a tervezett KB-ülésig már két hét sem volt hátra, a Politikai Bizottság még azt megelőzően szerette volna a törvénysértésekben részt vett, és egyáltalán vagy nem kellő módon felelősségre vont párttagok ügyében a pártfegyelmi eljárásokat is lefolytatni. A

Központi Ellenőrző Bizottság 1962. augusztus 10-én ült össze először, hogy a volt ÁVH-sok ügyét megvizsgálja, néhány esetben a korábbi döntést felülbírálja. A pártfegyelmi vizsgálat lefolytatásánál az „elvi okok” olyan súllyal estek latba, hogy több személy esetében, akik 1956-ban már egyszer e bűnökért a testület előtt álltak, s akkor ügyük felett napirendre tértek, illetve megrovás vagy szigorú megrovás büntetést kaptak, most a testület olyan súlyosnak találta vétküket, hogy a legszigorúbb pártbüntetést, a kizárást szabta ki rájuk.⁴⁴ (Néhányuk esetében – például Moravec László, Kovács István, Köteles Henrik – az 1962-es kizárásra úgy került sor, hogy a Központi Ellenőrző Bizottság az 1956-ban kapott, egyébként sem súlyos ítéletet korábban már törölte, vagyis „bűneik” egyszer már megbocsátást nyertek.)

A személyi kultusz éveiben elkövetett törvénysértésekről szóló jelentésnek az MSZMP Politikai Bizottsága 1962. augusztus 11-i ülésére beterjesztett végleges változata, majd a Központi Vezetőség augusztus 14–16-i ülésén elfogadott határozat fő felelősként Rákosi Mátyást, illetve az 1949-ben létrejött „trojka” tagjait (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő, Farkas Mihály) nevezte meg. Rajtuk kívül előkelő helyet kapott az érintettek közül Péter Gábor és Kovács István egykori KV-titkár is. (Utóbbi inkább 1956 utáni szereplése miatt eshetett ki Kádár kegyeiből.) Az ÁVH egykori beosztottai, a törvénysértő perekben közreműködő bírók, ügyészek csak ezután következtek a sorban. A határozat velük kapcsolatban megállapította, hogy kevés kivétellel már elbocsátották őket a belügyi és igazságügyi szervektől, s *„a legutóbbi időkig általában kisszámú olyan ember maradt közülük e területeken, akik annakidején megtévesztve és jóhiszeműen jártak el, és később felismert hibájukat is becsületes munkával igyekeztek jóvátenni”*.⁴⁵ A határozat ismételten „elvi okokra” hivatkozott, amikor úgy döntött, hogy aki a törvénytelen eljárások végrehajtásában részt vett, a továbbiakban nem dolgozhat a belügy–bírószolgálat területén, és haladéktalanul vissza kell vonni minden olyan kitüntetését, amelyet annak idején bárki a törvénysértő eljárások során kifejtett tevékenységéért kapott.

A KB által 1961 novemberében kiküldött bizottság munkájával összefüggésben azonban még az 1962. augusztusi KB-ülés után is folyt a munka. A Belügyminisztérium II. Politikai Nyomozó Főosztálya Galambos József belügyminiszter-helyettesnek címzett, 1962. augusztus 17-i keltezésű feljegyzése szerint a Központi Ellenőrző Bizottság akkor még 17 ÁVH-s ügyész, illetve bíró ügyében folytatott vizsgálatot, és számítani lehetett a pártfegyelmi eljárás alá vontak számának bővülésére. Folyamatban volt a KB-határozat által érintett személyek eltávolítása a Belügyminisztériumból, a Vizsgálati Osztályon anyagot gyűjtöttek a belügyminiszteri posztot 1954 és 1956 között betöltő Piros Lászlóról és az ÁVH egykori főosztályvezetőjéről, Zsidi Gyuláról, s elkészült egy lista arról a 46 volt ÁVH-sról, ügyészeiről, bíróról, akiknek az útlevelét „figyelőztették”.⁴⁶

Ezzel csaknem egyidejűleg készült egy szovjet vonatkozású összeállítás is, amely azt vette számba, hogy a magyar törvénysértő perekben milyen szerepet játszottak a szovjet tanácsadók. Ezt a dokumentációt 1962. szeptember 5-én juttatta el Biszku Béla Vlagyimir Szemecsasznijnak, a KGB akkori vezetőjének.⁴⁷

A Belügyminisztérium Személyügyi Főosztályának 1962. augusztus 21-i kimutatása szerint a Központi Bizottság határozata nyomán a Belügyminisztériumból nyugállományba helyeztek 12 főt, a polgári életbe pedig áthelyeztek 64 személyt.⁴⁸

A személyi kultusz éveiben a munkásmozgalmi személyek ellen indított törvénysértő perek lezárásáról szóló KB-határozat végrehajtásáról szóló jelentés 1962. október 23-án került a Politikai Bizottság napirendjére. Addigra a Legfőbb Ügyészség 180 volt elítélt ügyét vizsgálta meg abból a szempontból, hogy követtek-e el sérelmükre törvénysértést, amelyből 129 esetben perújítási indítványt terjesztett a Legfelsőbb Bírósághoz. Utóbbi 118 személyt teljesen, 8 személyt részben felmentett, 1 esetben megszüntette az eljárást, elutasított egy törvényességi óvást, s egy ügy még a jelentés elkészültének időpontjában is folyt.

A Belügyminisztériumhoz a 1962. augusztusi KB-határozatot követően – 1962. október 17-ig – 352 rehabilitációs kérelem érkezett, a kérelmezők többsége internálás és kitelepítés miatt kérte rehabilitálását.

A munkásmozgalmi személyek ellen indított törvénysértő perekkel összefüggésben 122 személy kérte anyagi és egyéb problémáinak (lakás, nyugdíj,

munka-jogfolytonosság) elintézését, ebből a jelentés összeállításáig 68 esetben történt intézkedés pénzsegély és 8 esetben lakás kiutalásáról.

A Politikai Bizottság elé terjesztett összefoglaló külön fejezetben foglalkozott a törvénysértésekért felelősök helyzetével. A dokumentum összeállításáig a Belügyminisztériumtól 77, az Igazságügy-minisztériumból 1, a Legfőbb Ügyészségtől 8, míg a Legfelsőbb Bíróságtól 10 főt helyeztek át. A leszerelések és áthelyezések lebonyolítása „humánus” módon történt; miután az érintettek felelősségét bizonyító anyagokat összegyűjtötték, és ezzel az illetőt szembesítették, felmérték az elhelyezési lehetőségeket, és a szervek vezető beosztású funkcionáriusai az áthelyezés okát minden személlyel megbeszélték. Egyesek ugyan még így is kisebbiteni vagy tagadni igyekeztek felelősségüket, a többség azonban igazságosnak tartotta az intézkedést – csak az váltott ki némi elégedetlenséget, hogy az áthelyezések következtében némelyeknek csökkent a fizetése, amit a napirend előadója, Biszku Béla egyszerű „figyelmetlenségnek” tudott be, s rögtön ígéretet is tett a szintén aggodalmaskodó Fock Jenőnek a kérdés megnyugtató rendezésére.⁴⁹ A Belügyminisztériumból ekkor elbocsátott volt ávosok sorsa egy-két kivételtől eltekintve jórészt ismeretlen. Ugyanakkor a Nagy Imre-pert is előkészítő Rajnai Sándor diplomáciai karriert futott be, és moszkvai nagykövetségként fejezte be pályafutását. Tihanyi János 1966-ban a Berlini Magyar Kereskedelmi Kirendeltségre került, s tudomásunk szerint Moravec Lászlónak sem kellett megválnia a Finommechanikai Vállalat igazgatói székétől azért, mert kizárták a pártból.

A Központi Bizottság 1962. augusztus 14–16-i határozatának „feldolgozásaként” és a szükséges politikai tanulságok levonása végett 1962 novemberében a belügyi és igazságügyi szervek vezetői részére is elkészült egy összefoglaló a „*volt államvédelmi és igazságügyi szervek szerepéről a személyi kultusz idején a munkásmozgalmi emberek ellen elkövetett törvénysértésekben*”. A belügyi vezetés a KB határozatát úgy értékelte, hogy az jelentősen hozzájárult a politikai nyomozó szervek munkájának további javításához, és segítséget nyújtott a „*szocialista törvényesség maradéktalan érvényesítéséért folyó harcban*”.

A Központi Bizottság 1962. augusztusi határozata végre megnevezte a fő felelősöket, és ország-világ elé tárta az egykori Államvédelmi Hatóság által elkövetett szörnyűségeket. Azonban nemcsak bírósági felelősségre vonásra nem került sor, de a teljes igazság feltárása is elmaradt, hiszen ki merte volna boncolgatni például Kádár János szerepét a Rajk-perben? Ráadásul egy évvel később az 1963. évi 4. sz. törvényerejű rendelet a közkegyelem gyakorlásáról felmentést adott mindenkinek, „*akik hatalmukkal visszaélve a szocialista törvényességet megsértették*”. A belügyi vezetők 1963. március 22-i országos értekezletén Fehér Lajos, a Minisztertanács elnökhelyettese ezt a döntést a következőképpen indokolta: „*Hozzá kell tennem, hogy ez a paragrafus jóval több embert érint, mint akik ilyen bűncselekmények miatt büntetőjogilag felelősségre lettek vonva. [...] Őszintén megvallva, számbelileg ez a kategória a legkevesebb, mert jelenleg ilyen bűncselekmények miatt Magyarországon senki sem ül börtönben. De mégis nagyon fontos két ok miatt: Kegyelmet kapnak e kategóriából azok, akiket hasonló bűncselekmények miatt felelősségre vontak, vagy a büntetés egy részét töltötték le eddig, másik részére időközben a részleges amnesztia során felfüggesztést kaptak. E kategória mellett ezen kívül, a közkegyelem vonatkozik azokra is – és kérem ezt legyenek szívesek jól megfigyelni – akik hivatali hatalmukkal visszaélve, eddig bírói úton nem kerültek felelősségre vonásra. A döntés az, hogy nem is fognak kerülni. Az amnesztia úgy értelmezendő, hogy a jövőben sem indítható ellenük büntető eljárás az elkövetett bűncselekmények miatt. [...] Más szavakkal a személyi kultusz ilyen vonatkozásban is végérvényesen a múlté.”⁵⁰*

Az MSZMP Politikai Bizottságának majd 30 évvel később még egyszer foglalkoznia kellett az üggyel. A Politikai Bizottság 1989. február 7-i ülésén úgy határozott, hogy számba kell venni mindazokat a büntetőpereket, amelyekről nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy koncepciók elemeket tartalmaznak, és azt ajánlotta az igazságügy-miniszternek, kezdeményezze a legfőbb ügyésznél azoknak a pereknek törvényességi óvását, amelyeknél a koncepciók jelleg egyértelmű.⁵¹ Az Országgyűlés június 2-án állást foglalt amellett, hogy szülessen törvény a koncepciók perek semmissé tételéről, majd egy

hétrel később, június 9-én a legfőbb ügyész törvényességi óvást emelt a Nagy Imre-
perrel kapcsolatban.

Az Országgyűlés 1989. október 20-án fogadta el „Az 1956-os népfelkeléssel
összefüggő elítélések orvoslásáról” szóló 1989. évi XXXVI. törvényt, majd a
következő évben a pártállami parlament utolsó ülésnapján, 1990. március 14-én a XXVI.
törvény a semmisséget minden 1945 és 1963 közötti törvénytörő ítéletre kiterjesztette.

¹ Bővebben: Baráth, 1999.

² Kónya, 1956.

³ Baráth, 2000.

⁴ Nonn, 1967. Lásd még: *Szabad Nép*, 1956.

⁵ MOL M-KS 276. f. 53. cs. 298. ö. e. Jelentés és javaslat a politikai perek során kompromittált államvédelmi
tisztok ügyében.

⁶ Orehova–Szereda–Sztikalin (szerk.), 1998. Feljegyzés V. V. Asztafjev, a budapesti szovjet nagykövetség
ügyvivője és Egri Gyula KV-titkár 1956. augusztus 10-i beszélgetéséről. 222–227.

⁷ Szereda–Sztikalin (szerk.), 1993. Feljegyzés Andropov és Hegedüs András beszélgetéséről. 75.

⁸ MOL M-KS-276. f. 53. cs. 301. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1956. augusztus 31-én tartott üléséről.
(A BM államvédelmi szervei munkájának egyes kérdései.)

⁹ MOL M-KS-276. f. 53. cs. 304. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1956. szeptember 28-án tartott üléséről.
(Javaslat egyes volt államvédelmi tisztok büntetőjogi felelősségre vonásával kapcsolatban.)

¹⁰ A jelentés Péter Gábor vizsgálati dossziéjában maradt fenn. ÁBTL 3.1.9. V-150028.

¹¹ Farkas Mihályt a Legfelsőbb Bíróság Népbírói Tanácsa 1957. április 20-án 16 év börtönre ítélte.

¹² MOL XIX-B-1-ai 1957/8. (1. d.) Az Országos Rendőr-főkapitányság vezetőjének tájékoztató jelentése, 1957.
január 16.

¹³ Az 1954-ben Péter Gábor perében elítélt Károlyi Márton, Princz Gyula, Csapó Andor és Komendó János már
1956. november 21-én közös levélben fordultak a Magyar Népköztársaság Legfőbb Ügyészéhez. Büntetésük
félbeszakítását és azonnali szabadon bocsátásukat követelték arra hivatkozva, hogy ugyanazokért a bűnökért
elítélt társaik már valamennyien kiszabadultak. (Bővebben: ÁBTL 2.1. V-150027.) A Legfőbb Ügyész 1957.
február 21-én intézkedett is Károlyi Márton büntetésének a felülvizsgálat lezárásáig tartó félbeszakításáról.
Ügyüket a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa 1957. június 15-én tárgyalta újra, s közülük Csapó Andor, Décsi
Gyula, Kovács József, Princz Gyula, Vándor Ferenc és Komendó János büntetését kitöltöttnek vette, Péter Gábor
és Károlyi Márton esetében a letöltött időt beszámították. 1957. augusztus 8-án az Elnöki Tanács Károlyi
büntetésének hátralévő részét kegyelemből elengedte.

¹⁴ Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. április 9-ei ülésén született döntés arról, hogy Hazai Jenőt a
Belügyminisztérium Kémelhárító Osztálya vezetőjének nevezik ki. Hollós Ervinnek a Belügyminisztérium
Politikai Nyomozó Főosztálya Belső Reakció Elleni Harc Osztálya vezetőjévé történő kinevezéséről a testület
1957. április 16-án döntött. Baráth–Feitl (szerk.), 1993: 55. és 84.

¹⁵ *A Magyar Szocialista Munkáspárt...*, 1995: 62–63.

¹⁶ Ny. Sz. Hruscsov felelősségükről a következőket mondta: „A pártnak a személyi kultusz elítélését, a párton
belüli demokrácia fejlesztését, a hatalommal való mindennemű visszaélés elítélését és kijavítását, s a büntető
rendszabályok konkrét felelőseinek leleplezését célzó irányvonalával az első időkben élesen szembe helyezkedett
Molotov, Kaganovics, Malenkov és Vorosilov. Nem véletlenül történt, hogy erre az álláspontra helyezkedtek,
hiszen személyesen felelősek párt-, szovjet-, gazdasági, katonai és komszomolista káderekkel szemben
alkalmazott sok tömeges büntető rendszabályért, s a személyi kultusz időszakában előfordult sok más hasonló
jelenségért.” *Az SZKP XXII. kongresszusa...*, 1962: 109.

¹⁷ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 250. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1961. november 14-én tartott üléséről.

¹⁸ AVP RF f. 077. op. 40. papka 204. gy. 4.

¹⁹ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 250. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1961. november 14-én tartott üléséről.

²⁰ Uo.

²¹ MOL M-KS 288. f. 4. cs. 44. ö. e. Jegyzőkönyv a Központi Bizottság 1961. november 17-én tartott üléséről.

²² MOL M-KS 288. f. 30. cs. 1961/2. ö. e. Jelentés az SZKP XXII. Kongresszusa anyagaival kapcsolatos
visszhangról és egyes problémákról, 1961. november 15.

²³ ÁBTL 2.1. IX/2. sz. n. (233. d.) Összefoglalók koncepciós ügyekben.

²⁴ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 252. ö. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1961. december 5-én megtartott
üléséről. (Javaslat a KB 1961. november 17-i ülésén kiküldött bizottság tevékenységére.)

²⁵ MOL M-KS 288. f. 30. cs. 1961/16. ö. e. BM Pártbizottság 1961. december 22-i kibővített ülésén készült
jegyzőkönyv.

²⁶ MOL M-KS 288. f. 47. cs. 732. ö. e. A levelet közreadja Huszár, 2002: 198–203.

- ²⁷ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 256. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1962. január 30-án megtartott üléséről.
- ²⁸ ÁBTL 2.1. 233. d. IX/2. Összefoglalók koncepciók ügyekben.
- ²⁹ Uo.
- ³⁰ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 265. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1962. május 15-én tartott zárt üléséről.
- ³¹ MOL M-KS 932. f. IV/289. KEB Rehabilitációs Bizottság iratai.
- ³² MOL M-KS 288. f. 5. cs. 265. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1962. május 15-én tartott zárt üléséről.
- ³³ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 268. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1962. június 19-i üléséről. (A Központi Bizottság által a törvénysértések ügyében kiküldött bizottság jelentése, határozati javaslat a Központi Bizottságnak.)
- ³⁴ MOL M-KS-288. f. 5. cs. 269. ő. e. Javaslat az MSZMP Központi Bizottság Politikai Bizottságának a BM II. Főosztály szervezetének részleges módosítására.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ Urbán, 2007. Lásd még Cseh, 1999.
- ³⁷ MOL XIX-B-1-x (10. d.) Az 1962. augusztus 17-én tartott országos értekezlet jegyzőkönyve.
- ³⁸ MOL XIX-B-1-ai 1963/2180.
- ³⁹ Urbán, 2007: 59.
- ⁴⁰ Az adatokat lásd: Tabajdi–Ungváry, 2008: 65.
- ⁴¹ MOL XIX-B-1-au (16. d.)
- ⁴² MOL M-KS 288. f. 5. cs. 273. ő. e. Jelentés a Központi Bizottságnak a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekről. D. n.
- ⁴³ ÁBTL 2.1. (233. d.) IX/1. Összefoglaló a belügyi és igazságügyi szervek vezetői számára a volt államvédelmi és igazságügyi szervek szerepéről a személyi kultusz idején a munkásmozgalmi emberek ellen elkövetett törvénysértésekben. 1962. november 14.
- ⁴⁴ Bauer Miklós, Köteles Henrik, Balogh Béla, Moravec László, Kovács István és Kapitány István említhető ezek között.
- ⁴⁵ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 275. ő. e. A határozat szövege megjelent Vass–Ságvári (s. a. rend.), 1964: 554–558.
- ⁴⁶ ÁBTL 2.1. (233. d.) IX/1/2.
- ⁴⁷ Az összefoglalót és a levelet lásd: ÁBTL 2.1. (233. d.) IX/1/1. Szovjet vonatkozású anyagok.
- ⁴⁸ MOL XIX-B-1-aa 1965/3116. A KB 1962. augusztus 16-i határozatának végrehajtásáról szóló jelentésben a BM-ből eltávolítottak száma 77. (MOL M-KS 288. f. 5. cs. 280. ő. e.)
- ⁴⁹ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 280. ő. e. Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1962. október 23-i üléséről. (Jelentés a Központi Bizottság augusztus 16-i határozatának végrehajtásáról.)
- ⁵⁰ MOL XIX-B-1-x 10. d. Az 1963. március 22-én tartott országos értekezlet jegyzőkönyve.
- ⁵¹ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1051. ő. e.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

VI/1. (V-150028)	Péter Gábor és társai
VI/8. (V-150027)	Károlyi Márton
IX/2. sz. n.	Összefoglalók koncepciók ügyekben

Magyar Országos Levéltár (MOL)

M-KS 288. f. 4. cs.	MSZMP (Ideiglenes) Központi Bizottsága iratai
M-KS 288. f. 5. cs.	MSZMP KB Politikai Bizottsága iratai

M-KS 288. f. 30. cs.	MSZMP KB Adminisztratív Osztály iratai
M-KS 288. f. 47. cs.	Kádár János titkársága iratai
M-KS 276. f. 53. cs.	MDP KV Politikai Bizottsága iratai
M-KS 932. f.	Központi Ellenőrző Bizottság iratai
IV/289.	KEB Rehabilitációs Bizottság iratai
XIX-B-1-x	BM Országos és Főkapitányi Értekezletek
XIX-B-1-aa	BM Miniszterhelyettesi iratok
XIX-B-1-ai	BM Miniszteri Titkárság iratai

Arhiv Vnyesnyej Polityiki Rosszijszkoj Federacii (AVP RF)

f. 077. op. 40. papka 204. gy. 4. Magyar referatúra

Nyomtatásban megjelent források

A Magyar Szocialista Munkáspárt..., 1995

A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusa 1959. november 30. – december 5. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Az SZKP XXII. kongresszusa..., 1962

Az SZKP XXII. kongresszusa 1961. október 17–31. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Baráth–Feitl (szerk.), 1993

A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei 1957. április 5. – 1957. május 17. III. kötet. Szerkesztette: Baráth Magdolna és Feitl István. Budapest, Intera Rt.

Huszár (szerk.), 2002

Kedves, jó Kádár elvtárs! Válogatás Kádár János levelezéséből 1954–1989. Szerkesztette: Huszár Tibor. Budapest, Osiris Kiadó.

Nonn, 1967

Nonn György beszámolója az Országgyűlés 1956. július 31-i ülésén. *Az 1953. évi július hó 3-ára összehívott Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás.* II. kötet. 28–51. ülés. Budapest. 1428–1449. hasáb.

Orehova–Szereda–Sztikalín (szerk.), 1998

Szovjetszkij Szozuz i vengerszkij krizisz 1956 goda. Dokumenti. Redaktori-szosztvityeli: Je. D. Orehova – V. Ty. Szereda – A. Sz. Sztikalin. ROSSZPEN, Moszkva.

Szereda–Sztikalin (szerk.), 1993

Vjacseszlav Szereda – Alekszandr Sztikalin (szerk.): *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából.* Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó.

Vass–Ságvári (s. a. rend.), 1964

A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Sajtó alá rendezte: Vass Henrik és Ságvári Ágnes. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Sajtó

Kónya, 1956

Kónya Lajos: A „politikai” foglyokról. *Irodalmi Újság*, október 20.

Szabad Nép, 1956

Minden téren megszilárdítjuk a szocialista törvényességet. A parlament elfogadta a legfőbb ügyész beszámolóját és a szabálysértési bizottságokról szóló törvényjavaslatot. Augusztus 2.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 1999

Baráth Magdolna: Az MDP vezetése és a rehabilitáció (1953–1956). *Múltunk*, 4. sz. 40–97.

Baráth, 2000

Baráth Magdolna: Az ÁVH és az 1950-es évek rehabilitációs eljárásai. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal. 187–202.

Cseh, 1999

Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 79–83.

Urbán, 2007

Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. *Rubicon*, 1. Különszám. 58–65.

Tabajdi–Ungváry, 2008

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Budapest, 1956-os Intézet – Corvina.